

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัย ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมเมือง กรณีศึกษา คณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิงและสิ่งแวดล้อม มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาถึงพัฒนาการของ คณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิง และสิ่งแวดล้อม รวมถึงการวิเคราะห์ถึงเงื่อนไขที่นำไปสู่ การรวมตัวกัน ศึกษาระบบ คิดระบบคุณค่า การให้ความหมายทางสิ่งแวดล้อม กลไกและวิธีการ ทำงาน ของคณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิงและสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงการศึกษาถึง ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมของคณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ ปิงและสิ่งแวดล้อม โดยการศึกษาวิจัยนี้ ได้มุ่งพิจารณาในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มี สภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงในทุกมิติ เพื่อหาความสัมพันธ์ที่ปรากฏกับสภาพแวดล้อม โดย ได้แบ่งขั้นตอนการดำเนินงาน คือกำหนดเหตุการณ์ที่สำคัญ (Critical events) เป็นหน่วยในการ วิเคราะห์ (Unit of analysis) รวมทั้งเอาเหตุการณ์สำคัญมาเป็นตัวแบ่งช่วงเวลาของการเป็นขบวน การ และพลวัตความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ผู้ศึกษาผู้ศึกษาวิจัยได้พยายามเชื่อมโยงปรากฏ การณ์ต่างๆ ให้มีความสัมพันธ์กันในลักษณะองค์รวม บนพื้นฐานความคิดที่ว่า ปรากฏการณ์หรือเหตุ การณ์ที่เกิดขึ้น ย่อมมีสาเหตุ และองค์ประกอบไม่สามารถเกิดขึ้นอย่างลอยๆ โดยไม่มี เหตุผลได้

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ของการศึกษาวิจัย ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ใช้วิธีการศึกษา วิจัยเชิงคุณภาพ โดยได้ดำเนินการศึกษา วิจัยตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

- 1) การศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น
- 2) การเตรียมความพร้อมในการเข้าไปศึกษา
- 3) การกำหนดกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา
- 4) การเข้าสู่ภาคสนาม และเก็บรวบรวมข้อมูล
- 5) การตรวจสอบข้อมูล
- 6) การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 การศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น

ก่อนเข้าสู่กระบวนการ และขั้นตอนของระเบียบวิธีวิจัยนั้น ผู้ศึกษาวิจัยได้เตรียมตัวด้านข้อมูลเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจทางด้านวิชาการ ต่อประเด็นที่ต้องการศึกษาวิจัย โดยได้ศึกษาจากเอกสาร ตำราต่างๆ เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากห้องสมุดต่างๆ ทั้งของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันอุดมศึกษาอื่นๆ ข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และข้อมูลจากบุคคล ดังนั้นข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาจึงแบ่งออกเป็น 2 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ ข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น จากเอกสาร คือข้อมูลทุติยภูมิ และข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม หรือ ข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้จากการรวบรวมเอกสารงานวิจัย บทความทางวิชาการ และจากสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่มีผู้จัดทำไว้แล้ว ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประเด็นที่ผู้ศึกษาวิจัยต้องการศึกษาวิจัย แนวคิด ทฤษฎีต่างๆ ได้แก่ แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเข้าร่วม แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนรูปแบบใหม่ แนวคิดความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม แนวคิดการมีส่วนร่วม แนวคิดและทฤษฎีประชาสังคม แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ที่ผู้ศึกษาวิจัยได้ศึกษาค้นคว้า เพื่อทำความเข้าใจแล้วนั้น ผู้ศึกษาวิจัยได้นำความรู้ ความเข้าใจดังกล่าวมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาวิจัย เช่น คือการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เจาะจงเลือกกรณีศึกษาคณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิงและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดเชียงใหม่ โดยศึกษาถึงความ เป็นมา การก่อเกิดและพัฒนาการ เพื่อเรียนรู้ถึงสาเหตุ ปัจจัยที่นำไปสู่การรวมตัวกันที่นำไปสู่การสร้างบทบาทในการทำกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม การสร้างกลไกการทำงาน และสร้างเครือข่ายการทำงาน รวมไปถึงการทำงานโดยประสานงานกับภาคีอื่นในแต่ละช่วงเวลา ตลอดจนการศึกษาดังกล่าวถึงการให้ความหมาย การให้คุณค่า และทัศนคติที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการที่เกิดขึ้นจนเกิดเป็นผล ในการจัดการสิ่งแวดล้อมเมืองได้อย่างเห็นผลที่ชัดเจน

เอกสารที่เกี่ยวกับชุมชนที่ทำกรวิจัย ได้แก่ ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนด้านลักษณะทางกายภาพ ประวัติความเป็นมา ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของแม่น้ำปิง แผนแม่บทการพัฒนา ลุ่มน้ำในประเทศไทย รายงานสรุปสถานการณ์คุณภาพน้ำ และแผนการติดตามตรวจสอบคุณภาพน้ำของแหล่งน้ำในเมืองหลัก คู่มือการบริหารจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน รายงานการศึกษาโครงการออกแบบปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ บริเวณสองฝั่งแม่น้ำปิง เขตอำเภอเมือง เชียงใหม่ นโยบายการ

บริหารจัดการน้ำแห่งชาติ นอกจากนี้ ยังได้ศึกษาเอกสารของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ กรมการปกครอง สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่ อำเภอเมืองเทศบาลนครเชียงใหม่ เจ้าท่าภูมิภาคที่ 1 สาขาเชียงใหม่ กรมเจ้าท่า สาธารณสุขจังหวัด เพื่อให้ทราบข้อมูลพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชนที่ทำการศึกษาย่างครบถ้วน

2) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้แก่ ข้อมูลที่เกี่ยวกับพัฒนาการของคณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิง และสิ่งแวดล้อม พลวัตของความเคลื่อนไหวที่มีอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งกลุ่ม จนกระทั่งสถานการณ์ปัจจุบัน เงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การรวมตัวกันของคณะกรรมการระบบคิด ระบบคุณค่า และการให้ความหมายแต่ละช่วงเวลา กลไก วิธีการทำงาน เครือข่าย ยุทธศาสตร์ ระบบการเชื่อมโยงการจัดการ บทบาทของข้อมูลข่าวสาร สภาพปัญหา อุปสรรค การมีส่วนร่วม และการสร้างสรรค์โดยศึกษาจากภาคสนาม (field study) โดยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรม และจากการสัมภาษณ์ แบบไม่เป็นทางการ

3.2 การเตรียมความพร้อมในการเข้าไปศึกษา

การเตรียมความพร้อมในการเข้าไปศึกษาชุมชนของคณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิง และสิ่งแวดล้อม โดยเตรียมอุปกรณ์และเครื่องมือต่างๆ ในการศึกษาวิจัย ได้แก่ สมุดสำหรับการจดบันทึกข้อมูล กระดาษบันทึกข้อความ ที่มีเส้นบรรทัด เพื่อให้สำหรับบันทึกว่า สัมภาษณ์ สังเกตใคร กิจกรรมอะไร เมื่อใด ประเด็นอะไร พร้อมทั้งเขียนหมายเลขกำกับไว้ เพื่อให้อ้างอิงในขั้นตอนการแยกแยะข้อมูลเป็นหมวดหมู่ต่อไป ในขั้นแรกนี่จะเป็นการบันทึกประจำวัน ที่มีข้อมูลปะปนกันทุกประเด็นที่พบหรือสังเกตเห็นความเคลื่อนไหวในกิจกรรม ขณะที่เข้าไปเก็บข้อมูล และสัมภาษณ์ ในขั้นที่สอง ข้อมูลจะเป็นหมวดหมู่มากขึ้น โดยผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่เป็นประเด็นเดียวกันมาไว้ด้วยกัน จากนั้นเป็นขั้นตอนที่สาม จะเป็นการนำเอาข้อมูลดังกล่าวมาเรียบเรียง เป็นภาษาของผู้วิจัย และหาความเชื่อมโยงกันระหว่างข้อมูลภาคสนามกับแนวคิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ ที่ศึกษาเพื่อตีความปรากฏการณ์ดังกล่าวพร้อมกันไปด้วย

สำหรับแนวทางในการเตรียมและสร้างกรอบประเด็นคำถาม เพื่อให้ได้คำตอบในการอธิบายเนื้อหาประเด็นในการศึกษาวิจัยนั้น ผู้ศึกษาวิจัยได้ใช้กรอบประเด็นเนื้อหาที่ได้กำหนดไว้ใน การศึกษาครั้งนี้ เป็นกรอบในการทำความเข้าใจและสร้างคำถามในรายละเอียดแต่ละประเด็น โดยได้ขอรับคำแนะนำ รวมทั้งการเรียนรู้จากประสบการณ์จากนักวิจัย และผู้รู้ในเทคนิคการเก็บข้อมูล จนทำให้ผู้ศึกษาวิจัยเกิดความมั่นใจ พร้อมทั้งจะรับสถานการณ์และมีความยืดหยุ่นเพียงพอที่จะ

รองรับการปรับคำถาม วิธีการเพื่อให้ได้ข้อมูลมาอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์ โดยไม่ทำให้เกิดการทำลายบรรยากาศในการเรียนรู้ข้อมูลร่วมกับชุมชน

3.3 การกำหนดกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา

กำหนดกลุ่มเป้าหมายจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ แกนนำในอดีตและปัจจุบันของ คณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิงและสิ่งแวดล้อม จำนวน 5 คน ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ คณะทำงาน และอาสาสมัครของคณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิงและสิ่งแวดล้อม จำนวนทั้งสิ้น 5 คน แกนนำของเครือข่ายที่ทำงานร่วมกัน ประกอบด้วย เครือข่ายเยาวชน เครือข่าย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์แม่น้ำปิง จำนวน 5 คน และสัมภาษณ์ แกนนำของเครือข่ายพันธมิตรที่ทำงานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเมือง ในด้านต่างๆ ที่มีความเชื่อมโยงกัน จำนวนทั้งสิ้น 10 คน

กำหนดกลุ่มเป้าหมายจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ แกนนำในอดีต และปัจจุบันของ คณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิงและสิ่งแวดล้อม จำนวน 5 คน ประกอบไปด้วย อดีต ประธานคณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิงและสิ่งแวดล้อม, ประธานคณะกรรมการ ประสานงานอนุรักษ์แม่ปิงและสิ่งแวดล้อมคนปัจจุบัน, แกนนำในอดีต จำนวน 1 ท่าน และแกนนำ ในปัจจุบันจำนวน 2 ท่าน ด้วยกัน

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้แก่ คณะทำงานและอาสาสมัครของคณะกรรมการประสานงาน อนุรักษ์แม่ปิงและสิ่งแวดล้อม จำนวน 5 คน แกนนำของเครือข่ายที่ทำงานร่วมกัน จำนวน 5 คน ได้แก่ แกนนำเครือข่ายเยาวชนอนุรักษ์แม่น้ำปิง แกนนำเครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 2 องค์กร คือ องค์การบริหารส่วนตำบลฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และองค์การ บริหารส่วนตำบลสันทราย อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ แกนนำเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์แม่น้ำ ปิง และแกนนำเครือข่ายเฝ้าระวังแม่น้ำปิง

สัมภาษณ์แกนนำของเครือข่ายพันธมิตรที่ทำงานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเมืองในด้านต่างๆ ที่ มีความเชื่อมโยงกัน จำนวนทั้งสิ้น 10 คน ได้แก่ ชมรมเพื่อเชียงใหม่ ชมรมเดินเพื่อสิ่งแวดล้อม ชมรมจักรยานวันอาทิตย์ มูลนิธิวายเอ็มซีไอ เพื่อการพัฒนาภาคเหนือ ชุมชนวัดเกต ชุมชนฟ้าฮ่าม มูลนิธิสถาบันพัฒนาเมือง คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) สภาเวียง พิงค์ และเครือข่ายความร่วมมือด้านสิ่งแวดล้อมเมืองเชียงใหม่

สำหรับกลุ่มตัวอย่างได้ใช้วิธีการสุ่มแบบ Snowball sampling จากผู้ให้ข้อมูลหลัก สอบถามว่าควรจะไปศึกษาจากบุคคลใดอีกเพื่อขอข้อแนะนำ ทำเช่นนี้จนกว่าจะได้ข้อมูลที่เพียงพอ

3.4 การเข้าสู่ภาคสนามและเก็บรวบรวมข้อมูล

การเข้าสู่ภาคสนามอย่างถูกต้อง มีการกำหนดบทบาทที่เหมาะสมของนักวิจัยที่อยู่ในสนามและสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นกับชุมชนที่เข้าไปศึกษา เป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำเนินการวิจัยในขั้นต่อไป โดยผู้วิจัยได้วางแผนในการดำเนินงานตามขั้นตอน ดังนี้

1. การสร้างความสัมพันธ์

ผู้วิจัยคิดว่าความสัมพันธ์คุ้นเคยและไว้วางใจกับคนในชุมชนเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลและข้อเท็จจริงที่เจาะลึก ไม่บิดเบือนความจริง และน่าเชื่อถือมากที่สุด ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญในขั้นตอนของการสร้างความสัมพันธ์คุ้นเคยนี้มาก การเข้าสู่ชุมชนของผู้วิจัยจึงไม่ประสบปัญหาในการสร้างความคุ้นเคย เนื่องจากผู้วิจัยมีประสบการณ์ของการเป็นคนใน เคยเข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชนหลายครั้ง ตลอดจนมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมของขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมเองหลายองค์กรในห้วงเวลาเดียวกันกับที่ชุมชนได้เคลื่อนไหวอยู่ อย่างไรก็ตาม การที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในพัฒนาการที่มีระยะเวลาที่ต่อเนื่องยาวนาน จึงทำให้ต้องกลับไปทำความเข้าใจกับคณะทำงานของคณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิงและสิ่งแวดล้อมขึ้นใหม่อีกครั้ง ซึ่งการสร้างความสัมพันธ์ของผู้วิจัยกับกลุ่มคนในชุมชนก็ได้ดำเนินไปพร้อมกับกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกันด้วย

ในการเยือนชุมชน ที่เปรียบเสมือนเป็นการเข้าชุมชน ในครั้งแรกก่อนที่จะเริ่มดำเนินการเก็บข้อมูลในการศึกษาวิจัย เพื่อเป็นการแนะนำตัว และการเข้าพบบุคคลในสถานภาพต่างๆ การสร้างความคุ้นเคยกับคนในชุมชนจึงไม่เป็นการยากนัก เนื่องจากเคยได้ร่วมปฏิบัติงานในกิจกรรมต่างๆ มาก่อน นอกเหนือจากนั้นก็อาศัยการแนะนำตัวเอง และกล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการดำเนินการวิจัยให้บุคคลในเป้าหมายได้เข้าใจ และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ประกอบกับพื้นที่ตั้งของชุมชนอยู่ไม่ไกลจากที่พักของผู้วิจัย ซึ่งก็อาศัยอยู่ในเขตเมืองเชียงใหม่ จึงมีเวลาที่จะอยู่ในชุมชนได้ยาวนาน ทำให้สามารถสังเกตถึงปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเคลื่อนไหวของขบวนการได้อย่างต่อเนื่อง

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้อ่านเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบ่งเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม งานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดประชาสังคม งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรเอกชนต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน งานวิจัยเกี่ยวกับแม่น้ำปิงในเขตเมืองเชียงใหม่ เพื่อรวบรวมผลการวิจัยมาประกอบเข้ากัน การอ่านเอกสารทางวิชา

การและสิ่งพิมพ์ต่างๆ ทั้งของไทยและต่างประเทศ เพื่อให้มีข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของขบวนการสิ่งแวดล้อมในระดับหนึ่งก่อน ตลอดจนการอ่านและทำความเข้าใจแนวคิด และทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางสังคมนี้ เพื่อให้ได้กรอบแนวคิดที่จะใช้เป็นแนวทางในการเก็บข้อมูล จากนั้นจึงเข้าไปศึกษาในภาคสนามกับกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ แกนนำและคณะทำงานของคณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิงและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ โดยใช้เครื่องมือที่กำหนดไว้ เช่น การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม การบันทึกข้อมูลภาคสนาม เป็นต้น

2.1 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ

1) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) กับผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นแกนนำและคนทำงานของคณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิงและสิ่งแวดล้อม ในประเด็นของพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของขบวนการ เป็นการพูดคุยในบรรยากาศที่เป็นไปตามโอกาสที่จะอำนวยให้กำหนดการง่าย ๆ ไม่มีพิธีการ ผู้วิจัย ใช้วิธีนี้เพื่อค้นหาข้อมูลในระบบคิดทัศนคติ และการให้ความหมายของบุคคลต่อเหตุการณ์ ทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มีความรู้สึกเป็นกันเอง ให้ข้อมูลได้โดยไม่เกิดความรู้สึกอึดอัด และความหวาดระแวงในการให้ข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่สมบูรณ์ และชัดเจนในการถ่ายทอดเรื่องราว และประสบการณ์ในอดีตและปัจจุบัน ด้วยทัศนะของคนใน ซึ่งการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเช่นนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการนี้อยู่เกือบตลอดกระบวนการวิจัยกับกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด

2) วิธีการสังเกต (Observation) เป็นการเฝ้าดูสิ่งที่เป็นการเคลื่อนไหวของกิจกรรม และผลของกิจกรรม นำไปวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ กับสิ่งที่เกิดขึ้น โดยสังเกตที่บุคคล และปฏิสัมพันธ์ของคน สถานที่เกิดเหตุการณ์ โดยผู้วิจัยเป็นคนใน และเคยเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มหลายครั้ง จึงเป็นการสังเกต และทำกิจกรรมไปด้วย แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกต แบบไม่มีส่วนร่วม ผสมผสานกันในบางครั้ง เพื่อให้ได้ข้อมูลโดยสมบูรณ์

การสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย เป็นการเฝ้ามองดูโดยตัวผู้ศึกษาวิจัยได้เข้าไปเกี่ยวข้อง และมีส่วนร่วมในการกระทำในเหตุการณ์นั้นๆ โดยการสร้างกรอบในการสังเกตอย่างกว้างๆ คือ มีใครบ้าง ทำอะไรในเหตุการณ์นั้นๆ เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นในสถานที่ใด มีลักษณะสภาพแวดล้อมเป็นอย่างไร เหตุการณ์นั้นเป็นอย่างไร และทำไม ในการสังเกตก็จะกระทำไปพร้อมๆ กับการสัมภาษณ์หรือพูดคุยไปด้วย

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมของผู้วิจัย เป็นการเฝ้าดูโดยที่ผู้ศึกษาวิจัยไม่ได้เข้าไปร่วมหรือเข้าไปเกี่ยวข้องในเหตุการณ์นั้น และในการเดินทางเข้าไปเก็บข้อมูลในทุกๆ ครั้ง เมื่อมีเหตุการณ์

ใดเกิดขึ้น ผู้ศึกษาวิจัยก็จะไม่ให้เสียโอกาสที่จะสังเกตดูเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการสังเกตเห็นสภาพแวดล้อมโดยทั่วไป และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นกระบวนการหนึ่งที่อยู่ภายใต้ใช้กระบวนการเก็บข้อมูล เพื่อการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพในครั้งนี้ และเป็นเทคนิควิธีการที่ผู้วิจัยได้ใช้ควบคู่ไปกับการพูดคุย การสัมภาษณ์ หรือการซักถาม ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง แยกออกจากกันเป็นช่วงๆ ได้ยาก การสังเกตหาคำตอบตามกรอบการสังเกตที่ตั้งไว้ค่อนข้างกว้างๆ ข้างต้นนั้น จึงเป็นส่วนหนึ่งของการเริ่มวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูลในระดับหนึ่งด้วย

3) วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group Direction) จะใช้กับการหาข้อมูลที่เป็นประเด็นใหญ่ๆ ที่ต้องการความเห็นของสมาชิกจำนวนมาก มาร่วมกันอภิปราย และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แลกเปลี่ยนทัศนะ เพื่อพิจารณาเหตุการณ์ที่สำคัญ และแบ่งช่วงเวลาตามเหตุการณ์ที่สำคัญที่เกิดขึ้น ในขณะที่สนทนานั้นจะใช้กระบวนการกลุ่มเป็นสิ่งกระตุ้นสมาชิกได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นซึ่งกันและกันด้วยวิธีการสนทนา การสัมภาษณ์ ต้องอาศัยความคุ้นเคย ความเป็นตัวเอง จึงจะทำให้เกิดความไว้วางใจต่อกัน ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้น ขั้นต่อไปคือการสนทนามุ่งไปหาประเด็นที่ต้องการศึกษา การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ทำให้ได้ข้อมูลที่มีสาระเป็นประโยชน์ บางครั้งอาจได้ทั้งเนื้อหาสาระที่สำคัญ แต่บางครั้งก็เป็นเรื่องทั่วไป สลับกันไปมา เพื่อไม่ให้เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายที่จะพูดสนทนา ผู้วิจัยเข้าไปทำการศึกษา จึงต้องอาศัยประสบการณ์ทั้งเทคนิคการเรียนรู้ การประชุม การสัมภาษณ์แบบผสมผสาน จึงทำให้ได้ข้อมูลที่หลากหลาย ครอบคลุม และเป็นจริงมากที่สุด

สำหรับการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นให้ชุมชนได้ระดมความคิดเห็นร่วมกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลดังนี้ คือ พัฒนาการการก่อเกิดของขบวนการเป็นมาอย่างไร ขบวนการมีการพัฒนา มาจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร เจ็อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันมีอะไร กลไกและโครงสร้างการทำงานของขบวนการเป็นอย่างไร และผลของการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในตลาดระยะเวลาสิบปี นับตั้งแต่การก่อเกิดจนถึงในเวลาปัจจุบัน (พ.ศ. 2534 - พ.ศ. 2544) เป็นอย่างไร ปัญหาและอุปสรรคของขบวนการมีอะไรบ้าง โดยมีผู้เข้าร่วมในการสนทนาประกอบด้วย แกนนำของขบวนการ จำนวน 2 คน ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 2 ท่าน แกนนำเครือข่ายด้านต่างๆ ของขบวนการจำนวน 5 คน แกนนำเครือข่ายพันธมิตรด้านสิ่งแวดล้อมเมืองจำนวน 4 คน และคณะทำงานอีก 2 คน รวมเป็น 15 คน

4) แบบบันทึกข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยเป็นผู้กำหนดแบบ บันทึกข้อมูลเอง เพื่อบันทึก รายละเอียดต่างๆ จากการสังเกต สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม โดยมีส่วนประกอบหลักๆ ของ แบบบันทึกข้อมูล ได้แก่

- วันเวลา สถานที่
- บุคคล กิจกรรม หรือเหตุการณ์ที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม
- สำคัญ คำพูดของบุคคล โดยสรุป รวมว่ามีใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ และทำไม

ทั้งนี้เพื่อจัดระบบ และหมวดหมู่ของข้อมูล เพื่อเป็นการช่วยความจำ และใช้เป็นข้อมูล เสริมในการวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้ผู้ศึกษาวิจัยได้ข้อมูลที่ถูกต้อง น่าเชื่อถือมากขึ้น

สำหรับวิธีการในการบันทึกรายละเอียดของข้อมูลภาคสนาม เช่น วันเดือนปีที่ออกไปเก็บ ข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลได้ระบุชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ สถานภาพของบุคคลนั้น ประเด็นหรือหัวข้อในแต่ละครั้ง ซึ่งระบุประเด็นที่ให้สัมภาษณ์ เหตุการณ์ ซึ่งได้บันทึกรายละเอียดเมื่อได้ข้อมูลมา ในแต่ละครั้ง ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ ซึ่งแบบบันทึกข้อมูล นั้นผู้วิจัยจะนำติดตัวไปทุกครั้งเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งทำการบันทึกปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจาก การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การเข้าไปร่วมกิจกรรม และข้อมูลอื่นๆ ที่ได้จากกลุ่ม เป้าหมาย หรือจากการลงพื้นที่ทุกครั้ง ผู้วิจัยได้บันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้ง และ ข้อสังเกตของนักวิจัยด้วย เพื่อให้เป็นข้อมูลและแนวทางสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลการ วิจัยต่อไป นอกจากนี้อุปกรณ์ไฮเทคที่คนยุคใหม่ เช่น กล้องถ่ายรูป ก็เป็นเครื่องมือที่มีความจำเป็น และสำคัญ ในการศึกษาชุมชน หากมีภาพประกอบจะช่วยเพิ่มความถูกต้องและความชัดเจนของ ข้อมูลได้มากขึ้น และเทปบันทึกเสียงนั้น ผู้วิจัยจะนำติดตัวไปบางครั้งเท่านั้น เพื่อเก็บข้อมูล เนื่องจากในขณะที่สัมภาษณ์นั้น ในบางครั้งมีผู้สนทนามากกว่าหนึ่งคน หากใช้การจดบันทึก เพียงอย่างเดียวจะทำให้ข้อมูลบางส่วนขาดหายไป แต่ก็กระทำไม่บ่อยครั้งนัก เพราะจะทำให้ ผู้ถูกสัมภาษณ์รู้สึกอึดอัดได้ หลังจากทีบันทึกเสียงเสร็จแล้ว ผู้วิจัยจึงนำเทปดังกล่าวมาเปิดฟัง ทบทวน และบันทึกรายละเอียดเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาสู่การวิเคราะห์ต่อไป

3.5 การตรวจสอบข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลแต่ละครั้งนั้น ผู้ศึกษาวิจัยได้กำหนดเป้าหมายว่า ต้องการข้อมูล อะไร เพื่ออะไร ซึ่งทำให้มีประเด็นที่ต้องการเก็บข้อมูลชัดเจน เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว ผู้ศึกษาวิจัยได้ ทำการบันทึก และวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนั้นทันที หรือโดยเร็วที่สุด และการรวบรวมข้อมูลด้าน

ต่างๆ ไว้อย่างครบถ้วน เป็นระบบ ระเบียบ ตามประเด็นที่ต้องการ โดยมีแนวทางการตรวจสอบข้อมูล ดังนี้

1. ในการเก็บข้อมูลเบื้องต้น ผู้วิจัยได้เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ตรวจสอบข้อมูลทั้งตอนพูดคุย และเวทีกลุ่มเสวนา (Focus Group Discussion)

2. ตรวจสอบองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ บุคคล กิจกรรม และเวลา เพื่อดูความเหมือน และความแตกต่างของข้อมูล เนื่องจากขบวนการ เป็นการสืบทอดความคิด และเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับเวลา เหตุผล และกิจกรรมของผู้เกี่ยวข้อง จำเป็นต้องตรวจสอบข้อมูลให้ถูกต้อง

ในช่วงที่เว้นจากการศึกษาภาคสนาม ได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์อย่างเป็นแบบแผนมากขึ้น ตามวัตถุประสงค์ของงานศึกษาวิจัยได้ ผู้ศึกษาวิจัยก็ได้ไปหาข้อมูลเพิ่มเติม และนำการวิเคราะห์ภายหลังทันที

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์จะทำการวิเคราะห์ใน 2 ส่วนสำคัญดังต่อไปนี้

1. สถานการณ์ทั่วไป และสภาพปัญหา
2. เหตุการณ์ที่สำคัญ ได้แก่ การก่อเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมคณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิงและสิ่งแวดล้อมและเครือข่ายพันธมิตรมีประเด็นตรวจสอบ 4 ประการคือ
  - ประการที่ 1 ระบบคิด ระบบคุณค่าและการให้ความหมายในแต่ละช่วงเวลาของผู้นำคณะทำงาน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
  - ประการที่ 2 กลไกและวิธีการทำงาน เครือข่าย ปัญหา อุปสรรค การมีส่วนร่วมและการสร้างสรรค์
  - ประการที่ 3 การวิเคราะห์ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมทั้งกายภาพของสภาพภูมิทัศน์และคุณภาพของแม่น้ำปิงในเขตเมือง

ประการที่ 4 วิเคราะห์ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นทางด้านสังคม ได้แก่ การเพิ่มพื้นที่ทางสังคม และความสัมพันธ์ของคณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิง และสิ่งแวดล้อม กับเครือข่ายพันธมิตร

นอกจากนี้ การตีความหมายของข้อมูลยังใช้แนวคิดและทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องและการศึกษาแบบประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยมองเห็นความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ทางสังคมที่ศึกษา ในลักษณะที่เป็นการพัฒนาจากเงื่อนไขและห้วงเวลาหนึ่งสู่เวลาหนึ่ง ซึ่งเป็นกรอบช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว การวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมเมือง จึงต้องใช้ทั้งข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลจากเอกสาร

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องอย่างเพียงพอ ตลอดจนแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ มาหลอมรวมเข้าด้วยกัน จึงจะสามารถเข้าใจปรากฏการณ์และให้ความหมายได้ จนนำไปสู่ข้อสรุป ซึ่งในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้อ่านเอกสารงานวิจัยที่ว่าด้วย แนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ทางสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง แต่ผู้วิจัยเองมีความรู้ความเข้าใจในแนวคิดและทฤษฎีที่จะช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น ยังไม่สามารถเข้าถึงแก่นของแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ เหล่านั้นได้ทั้งหมด จึงทำให้การวิเคราะห์ข้อมูลใช้เวลานาน และทำได้ไม่ลึกซึ้งมากนักอย่างที่ควรจะเป็น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้ประโยชน์อย่างยิ่งจากแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ต่างๆ เหล่านี้ เป็นเครื่องมือแนวทางในการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลได้เป็นจำนวนมาก ซึ่งผู้วิจัยคงต้องฝึกฝนประสบการณ์ในการทำวิจัยให้มากขึ้นยิ่งขึ้นไป แต่ผู้วิจัยก็เชื่อว่างานวิจัยฉบับนี้ได้พยายามอย่างเต็มความสามารถในเวลาที่มีจำกัดและประสบการณ์การวิจัยในระยะเริ่มต้นของผู้วิจัย ข้อมูลที่ได้ควรจะมีคุณสมบัติเพียงพอระดับหนึ่งที่สามารถตอบคำถามการวิจัยที่ตั้งไว้ได้พอสมควร ซึ่งในลำดับสุดท้าย ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอผลงานศึกษาวิจัยในลักษณะของการเขียนเชิงบรรยาย ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัย ดังรายละเอียดที่จะปรากฏในบทต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright© by Chiang Mai University
 All rights reserved